

УДК 342.9:330.1

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

**Р.К. ПАДАЛКО, здобувач¹,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Стаття присвячена комплексному дослідженню адміністративно-правової природи економічної безпеки. Проаналізовано юридичні ознаки економічної безпеки.

Безпека, національна безпека, економічна безпека, Державна служба боротьби з економічною злочинністю України.

Поняття «економічна безпека» є відносно новим в українському лексиконі, хоча воно досить поширене та давно використовується в розвинених країнах. Проблема економічної безпеки вперше виникла у 30-х роках минулого століття на території США. Актуальність цієї проблеми була обумовлена існуючою на той час потужною світовою кризою і необхідністю напрацювання заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в межах національної економіки. Доречним є порівняння цього із ситуацією в Україні, що склалася сьогодні [1, с. 89].

Разом з тим, категорія «економічна безпека» логічно увійшла в лексику спеціальної, у тому числі юридичної, літератури, яка отримала не тільки інституційне, але й нормативно-правове закріплення в законодавчих і підзаконних актах. З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 року це поняття отримало статус конституційного.

Окремі правові аспекти економічної безпеки розглядались в численних роботах вчених в галузі теорії права та держави, конституційного, адміністративного, міжнародного і інших галузей права. Дослідження даної проблеми міститься в роботах таких вчених, як І.В. Арістова, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, І.П. Голосніченко, А.М. Колодій, Е.В. Кулага, Г.В. Новицький, А.Ю. Олійник, О.І. Олійник, В.Ф. Опришко, В.Ф. Погорілко, Л.А. Сидорчук, Ю.М. Тодика, К.Б. Толкачев, О.Ф. Фрицький, А.Г. Хабібулін, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко та інші. Однак, незважаючи на інтенсивність досліджень, присвячених різним аспектам зазначеної проблематики, багато її питань, в тому числі й питання адміністративно-правової природи економічної безпеки, дотепер залишаються не дослідженими та дискусійними. На усунення цих прогалин і спрямована дана стаття.

¹ Науковий керівник – кандидат юридичних наук, доцент О.С. Яра

Аналіз поняття «економічна безпека» передбачає необхідність з'ясування сутності логічного ряду понять «безпека», «національна безпека» та «економічна безпека».

Термін «безпека» історично відповідає латинському *securitas* – безтурботність, недбалість, душевний спокій, вільність від страху, небезпеки, спокій, впевненість у собі [2, с. 695; 3, с. 583].

На рівні суспільної свідомості поняття «безпека» визначається як відсутність небезпеки, збереження, надійність і вживається стосовно найрізноманітніших процесів, як природних, так і соціальних. Основний сенс небезпеки досить переконливо викладено в низці літературних джерел [4, с. 91–94]. Спираючись на них, зазначимо, що:

а) небезпека - це об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на соціальний організм, в результаті реалізації якого йому може бути заподіяна шкода;

б) джерелами небезпеки є умови і чинники, здатні в сукупності формувати середовище прояву: ворожі наміри; шкідливі властивості; деструктивний (руйнівний) вплив;

в) у психологічному плані небезпека породжує почуття наростаючої тривоги за існування об'єкта і характер його функціонування, якому загрожує заподіяння шкоди, в будь-якій формі.

Звідси випливає, що безпека припускає наявність і функціонування активних і пасивних засобів захисту, здатних:

1) послабити або нейтралізувати дію сукупності умов і факторів, що породжують небезпеку;

2) протистояти самій небезпеці шляхом її локалізації та подальшій ліквідації.

В якості засобів захисту виступають конкретні заходи, які розробляються і реалізуються соціальними індивідами і створеними ним спільнотами в особі: держави, її органів і інститутів влади і управління; господарюючих суб'єктів; громадських і політичних об'єднань.

Своєчасність, достатня повнота виявлення та оперативний аналіз причин та наслідків небезпеки, ефективність обраних заходів захисту, раціональність і обов'язковість виконання організаційно-управлінських рішень по реалізації цих заходів створюють єдиний компенсаційно-протидіючий механізм, який формує стан захищеності – безпеку [5, с. 15].

Спираючись на викладене, можна дати наступне визначення безпеки як універсальної категорії: безпека - це стан захищеності життєво важливих інтересів соціуму та його структур від найбільш конкретних форм небезпеки, іменованих внутрішніми та зовнішніми загрозами.

Серед наукових шкіл Заходу класичним вважається розуміння «безпеки», запропоноване американським політологом А. Уолферсом, в об'єктивному плані як відсутність загроз набутих цінностям, а у суб'єктивному – відсутність страху, що вказаним цінностям буде нанесено шкоду, що вони будуть піддані руйнації [6].

В цій частині надзвичайно точно висловився французький вчений-адміністративіст Ж. Ведель, який так визначає безпеку, пов'язану із захистом особистості, суспільства і держави від загроз внутрішнього характеру: «Безпека - це діяльність, спрямована на попередження небезпеки, що загрожує колективу або приватним особам, починаючи від запобігання змов проти безпеки держави і закінчуючи запобіганням нещасним випадкам» [7, с. 466].

Сьогодні існує широкий спектр доктринальних підходів щодо визначення національної безпеки у різних джерелах наукових досліджень. Ліпкан В.А. [8, с. 10], досліджуючи правові питання національної безпеки, виділяє чотири головні підходи, які застосовуються в науково-правових актах, наукових доктринах та енциклопедичній та довідковій літературі, які повною мірою поширюються і на економічну безпеку: статичний (стан захищеності), апофатичний (відсутність загроз і небезпек), діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних умов), пасивний (дотримання певних параметрів, норм).

Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV[9], економічна безпека входить до складу ширшого поняття – «національна безпека України», яка здійснюється шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

У свою чергу, «національна безпека», як збірне поняття до поняття «економічна безпека», є значно ширшим і включає в себе інші, не властиві економіці, складові. Це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

Тобто, обов'язком держави є створення такого середовища, стану суб'єкта, при якому в умовах негативного і деструктивного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, за допомогою запобігання, мінімізації, нейтралізації або ліквідації такого впливу забезпечується підтримання життєдіяльності, стабільність, а також поступальний розвиток цього суб'єкта.

У політологічному словнику національна безпека визначається як «захищеність життєво важливих інтересів особи, держави і суспільства, державних кордонів, територіальної цілісності, суспільно-політичного устрою, культурних цінностей і всього того, що становить основу матеріального і духовного життя країни, від внутрішньої і зовнішньої загрози; стан держави, що дозволяє їй зберігати свою цілісність і виступати самостійним суб'єктом міжнародних відносин» [10, с. 386].

В Україні визначення економічної безпеки закріплено в Наказі Міністерства економіки України від 2 березня 2007 р. № 60 «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України». Відповідно до зазначеного Наказу економічна безпека - це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави.

В спеціальній літературі [11, с. 23] економічна безпека тлумачиться як стан захищеності економіки від впливу факторів кримінального характеру, що зумовлюють підвищену напругу, як в системі державної влади, так і в діяльності суб'єктів підприємницької діяльності. При цьому, зазначається, що захищеність забезпечується діяльністю правоохоронних органів [12, с. 34].

Герасименко Л. В. та Марчевський С. В. [13, с. 83-89] зазначають про те, що в юридичній літературі є щонайменше п'ять підходів до визначення поняття «економічна безпека», зокрема:

- 1) визначення через «інтереси» (національні, державні, суспільні тощо);
- 2) через «стабільність», «стійкість», «надійність» (національної економіки, економічного розвитку, соціально-економічної системи тощо);
- 3) через «розвиток», «відтворення»;
- 4) через «незалежність» (зовнішньоекономічної діяльності, економіки);
- 5) як умови припинення нелегальних видів економічної діяльності.

Найбільш поширеним слід визнати підхід, згідно з яким економічна безпека визначається як певний стан захищеності, хоча є певні відмінності у визначенні об'єкта захисту, характеру загроз та інтересів, які підлягають захисту.

Вказані підходи, в яких економічна безпека розглядається як стан певного об'єкта, в інших – як умова стабільного, стійкого розвитку, в третій – як результат певних суб'єктивно-управлінських дій тощо, на нашу думку, доповнюють один одного, акцентуючи в кожному конкретному випадку

увагу на певних властивостях безпечного існування особистості, суспільства, держави, цивілізації в цілому.

Значна увага дослідженню правових питань економічної безпеки приділяється в Російській федерації. Зокрема, Зайцев Р.В. [14, с. 6] запропонував наступне визначення поняття економічної безпеки суб'єкта Російської Федерації, як врегульований нормативно-правовими актами такий стан захищеності економіки регіону, при якому знижується її залежність від внутрішніх і зовнішніх загроз, мінімізуються наслідки від їх негативного впливу, забезпечується «гідний» рівень і умови життя його населення. Під «гідним» розуміється такий рівень життя, який забезпечує нормальні умови для відтворення населення, достатній рівень доходів населення, постійне скорочення частки населення, що має доходи нижче прожиткового мінімуму, політичну стабільність і суспільний спокій в регіоні.[14, с. 11].

Аналіз доктринальних визначень економічної безпеки дозволяє виділити наступні класифікаційні ознаки, які покладені в основу визначення економічної безпеки. Як правило, економічна безпека визначається через 1) об'єкт (життєво важливі інтереси, національні інтереси, економіка та ін.); 2) бажані характеристики об'єкта економічної безпеки (стабільність, незалежність, прогресивний розвиток, сталий розвиток та ін.); 3) механізм забезпечення економічної безпеки (інституційно-функціональні, правові, організаційно-економічні заходи, бюджетна політика та ін.).

Досліджуючи діяльність Державної служби боротьби з економічною злочинністю України в сфері забезпечення економічної безпеки слід зазначити, що вона проявляється у суспільних відносинах, врегульованих відповідними нормами права, які спрямовані на мінімізацію, нейтралізацію або ліквідацію за допомогою юридичних засобів внутрішніх та зовнішніх загроз (в тому числі факторів кримінального характеру) інтересам в економічній сфері людини та громадянина, суспільства, держави.

Адміністративно-правова природа економічної безпеки проявляється в ознаках, які її характеризують. Аналіз чинного законодавства та спеціальної літератури дозволяє виділити наступні ознаки, які характеризують економічну безпеку як об'єкт адміністративно-правового регулювання:

Економічна безпека є складовою національної безпеки. Оскільки економіка є життєво важливою стороною діяльності суспільства, держави і особистості, то базисом національної безпеки буде залишатися економічна безпека. Економічна безпека є визначальною у розвитку виробництва та ринкових відносин, обміну товарами і послугами, вона формує вимоги до забезпечення превентивних заходів та заходів захисно-охоронного напрямку. Якщо у зовнішніх стосунках головним чинником є військова безпека, у внутрішніх – соціальна, у глобальному зовнішньому оточенні – екологічна, то визначальним базисом всіх складових національної безпеки є відлагоджений соціально-економічний

механізм, від якого залежить рівень благополуччя людей. Тобто, економічна безпека, яка проявляється у сферах впливу інших видів національної безпеки, проникаючи в них і взаємодіючи з ними, в свою чергу акумулює в собі їхню дію, залишаючись одночасно основою (базисом) національної безпеки[15, с. 20-22].

Забезпечення економічної безпеки є основною функцією держави. В юридичній науці поняття «функція держави» є одним із найважливіших, оскільки через це поняття безпосередньо розкривається внутрішня природа держави в її практичній діяльності як всередині країни, так і за її межами. У загальній теорії держави і права прийнято розрізняти три основні форми здійснення функцій держави: правотворчу, правовиконавчу і правоохоронну.

Для економічної безпеки характерним є наявність системи державно-правових та інших соціальних засобів запобігання виникненню та ліквідації різноманітних загроз в економічній сфері.

Наявність системи державних та недержавних органів, які реалізують державну політику в сфері забезпечення економічної безпеки держави. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про основи національної безпеки України» суб'єктами забезпечення національної безпеки в Україні є: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; суди загальної юрисдикції; прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України; громадяни України, об'єднання громадян.

Юридичним критерієм порушення економічної безпеки є склад правопорушення. Це можуть бути як економічні злочини, так і інші правопорушення в сфері економіки.

З метою забезпечення економічної безпеки можуть бути обмежені права та свободи людини і громадянина.

Забезпечення економічної безпеки передбачає можливість застосування заходів адміністративного примусу. При цьому такі заходи не повинні стримувати цивілізовану конкуренцію і не повинні супроводжуватися порушенням економічних прав, свобод і законних інтересів держави, фізичних та юридичних осіб як рівноправних учасників економічних відносин; повинні здійснюватися у взаємодії з іншими заходами державно-правового примусу, заходами соціальної та індивідуальної профілактики і заходами переконання; поряд з розширенням практики адміністративного регулювання нових економічних відносин їх застосування не повинно суперечити тенденціям розвитку адміністративного права на сучасному етапі, а лише підкреслювати підвищення його регулятивної ролі в забезпеченні сучасного стану

економічного правопорядку і відобразити диференційований характер його дії [16, с. 14-15].

Створено спеціальний координуючий орган – Раду національної безпеки і оборони України - конституційний орган, який координує і контролює діяльність органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони. Відповідно до статті 6 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» до складу Ради національної безпеки і оборони України входить Міністр внутрішніх справ України за посадою.

Таким чином, на основі проведеного аналізу адміністративно-правової природи економічної безпеки можна зробити наступні висновки:

Категорія «безпека» не абсолютна, а тільки відносна і смислове значення набуває тільки в зв'язку з конкретними об'єктами і сферою людської діяльності навколишнього світу. У цьому зв'язку слід в першу чергу визначити поняття, що відносяться до конкретних видів безпеки, і лише на цій основі виділити зміст кожного виду безпеки (юридичної, політичної, військової, економічної, екологічної і т.д.).

Категорії «безпека», «національна безпека», «економічна безпека» співвідносяться як загальне, особливе та одиничне.

Адміністративно-правова природа економічної безпеки проявляється в ознаках, які її характеризують.

Діяльність Державної служби боротьби з економічною злочинністю України в сфері забезпечення економічної безпеки слід зазначити, що вона проявляється у суспільних відносинах, врегульованих відповідними нормами права, які спрямовані на мінімізацію, нейтралізацію або ліквідацію за допомогою юридичних засобів внутрішніх та зовнішніх загроз (в тому числі факторів кримінального характеру) інтересам в економічній сфері людини та громадянина, суспільства, держави.

Список літератури:

1. Користін О.Є. Методологічні та організаційні засади забезпечення економічної безпеки України / О.Є. Користін // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 88–93.
2. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий. – 6-е изд., стереотип. – М. : Рус. Яз., 2000. – 695 с.
3. Литвинов В. Латинсько-український словник / В. Литвинов. – К. : Українські пропілеї, 1998. – 583 с.
4. Бельков О.Л. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О.Л. Бельков // Безопасность. – 1994. – № 4. – С. 91–94.
5. Гиниятулин Ф.К. Понятие «система экономической безопасности» / Ф.К. Гиниятулин // Вестник Саратовской государственной академии права. – № 1. – 2010. – С. 10–15.
6. Пасічник В.М. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В.М. Пасічник // Демократичне врядування : Електронне наукове фахове видання Львівського

регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – № 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vivacademy.com/visnik7/index.html>.

7. Административное право Франции / Ж. Ведель; под ред. М.А. Крутоголов; пер. Л.М. Энтин. – М. : Прогресс, 1973. – 512 с.

8. Ліпкан В.А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 / В.А. Ліпкан ; Київський національний університет внутрішніх справ. – К., 2008. – 36 с.

9. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

10. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 386 с.

11. Зеркалов Д.В. Общественная безопасность : монография / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2012. – 624 с.

12. Падалко Р.К. Роль органів внутрішніх справ в детінізації економіки України / Р.К. Падалко // Право та суспільні відносини : умови та способи гармонізації : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 22-23 червня 2012 р. – у 2-х томах. – Х. : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т. 2. – С. 33–35.

13. Герасименко Л.В. Економічна безпека як складова національної безпеки держави / Л.В. Герасименко, С.В. Марчевський // Науковий вісник НАВС. – 2010. – № 6. – С. 83–89.

14. Зайцев Р.В. Обеспечение органами внутренних дел экономической безопасности субъекта Российской Федерации (на материалах Приморского края) : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Р.В. Зайцев. – М., 2007. – 24 с.

15. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк ; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.

16. Иванова Л.В. Административное принуждение в системе мер обеспечения экономической безопасности Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Л.В. Иванова. – М., 2008. – 28 с.

Статья посвящена комплексному исследованию административно-правовой природы экономической безопасности. Проанализированы юридические признаки экономической безопасности.

Безопасность, национальная безопасность, экономическая безопасность, Государственная служба борьбы с экономической преступностью Украины.

Article is devoted to the examination of administrative and legal nature of economic security. Analysis of legal signs of economic security.

Security, national security, economic security, public service fighting economic crime in Ukraine.